

‘ભૂલનો ભોગ’
ગાયનો, ટુંકાર

૧૨૩૮૦

રોયલ નાટક મંડળી.

ભૂલનો ભોગ.

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

છપાની પ્રસિદ્ધ કરનાર

શેઠ મહાશંકર વેણીશંકર.

રોયલ નાટક મંડળીના માલેક, મુંબાઈ.

હાલ મુકામ-ધીકાંટા-મારનભુવન થીએટર—અમદાવાદ.

લેખક:—

જામન. Reg. No. 124

ડાયરેક્ટર:—

મીં સોહરાબજી મેહરવાનજી કાવક.

આવૃત્તિ ૪ થી.

પ્રત ૫૦૦.

સર્વ હક્કો પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સને ૧૯૨૪

કૌંમત ચાર આના.

વડોદરા વિધાપીઠ ગ્રંથ
૨૪૭૮-૧૧૧૮
૩૦ વીરાણ
૧૧૩૮

અમદાવાદ:-શ્રી જૈન એડવોકેટ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસમાં
શા. ચીમનલાલ ગોકલદાસે છાપ્યું છે.
ઘીકાંટા જોશંગભાઈની વાડી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૅપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૩૮૦

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ભગવતે ભગવતે

વિગય ૮ - ૧ - ૨ - ૧

ભૂલનો ભોગ.

નાટકના મુખ્ય પાત્રો.

પુરૂષ પાત્રો.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ

- વેણીલાલ.....એક શ્રીમંત અહસ્થ ગુજરાતી ડૉ. :
ચંદ્રકાંત.....વેણીલાલનો પુત્ર
જયંત.....ચંદ્રકાંતનો બાળમિત્ર વેણીલાલના અશ્રય
નીચે ઉછરેલો પાછળથી ગંગાનો પતિ.
પ્રીતમલાલ.....વેણીલાલનો પરમ સ્નેહી.
લાલુ.....ફેશનમાં ઉછરેલો પ્રીતમલાલનો મુખ્ય દીકરો
જડબુદ્ધિ.....એક ઉકાવગીર, ધી યંગ જલ્લડ એસોશીએ-
શનનો પ્રમુખ.
નરાધમ.....એક અધંગ બદમાશ, મજકુર મંડળનો
સેક્રેટરી, ગંગાનો બાપ.
કરુણાશંકર.....એક સ્વાર્થપદુ બ્રાહ્મણ, વેણીલાલના ઘરનો
આશ્રિત.

સ્ત્રી પાત્રો.

- અસૂયા.....વેણીલાલની કલેશપ્રિય સ્ત્રી.
સરસ્વતી.....ચંદ્રકાંતની સુશીલ પત્નિ.
નવલ.....ઉદ્ભવ છકેલ છિકરી વેણીલાલના ઘરમાં
ઉછરેલી અસૂયાની બહેનની દીકરી.
ગોદાવરી.....નરાધમની સ્ત્રી ગંગાની મા.
ગંગા.....નરાધમની દાકરી, પાછળથી જયંતની
પરણેતર.

તે ઉપરાંત ભટ્ટ, ધાટી દુકાળીયાઓ, સુકિતદોજના માણસો,
પોલીસ સીપાઈ. કલબના મેંબરો, નાચનારીઓ, વગેરે વગેરે.

ભૂલનો ભોગ.

નાટકનો ટુંક સાર.

જગતમાં ભૂલ કોણ કરતું નથી ? મરીબ હો કે શ્રીમંત, મુખ હો કે વિદ્વાન, સર્વ ભૂલને પાત્ર છે. ભૂતથીજ ને કે પરીતાપ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે છતાં ભૂલ એ અનુભવની જનેતા છે. અનુભવજ ડહાપણ અને જ્ઞાનનો પિતા છે. અનુભવ વિનાનું જીવન પશુ સમાન છે. ઘણીવાર ભૂલ પરોક્ષપણે માનવીનું હિત સાધે છે. ભૂલથીજ રાગ પરિક્ષિત મોક્ષપદ પામ્યો. ભૂલથીજ સુરમાસે પરમ-પદ મેળવ્યું. દેવથી માંડી સૂક્ષ્મ કાટ પર્યંત સર્વને “ ભૂલનો ભોગ ” તો થયુંજ પડે છે. છતાં તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં, તેનો ઉપભોગ શી રીતે કરવો ! કંગાળ જીવનમાંથી ઉગરી, કર્તવ્યમય દીશામાં પ્રયાણ કરી, જીવનકૃતાર્થ શી રીતે કરવું ? તે દર્શાવાનો અદ્યપ પ્રયાસ આ નાટકમાં કરેલો છે, અસ્તુ !

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ અને વસ્તુસૂચન.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ-ધી યંગ બક્ષડસ એસોસીએશનનું મકાન.

મેમ્બરોની સંખ્યા ઘટતી જતી હોવાથી, અને તીજોરીનું તળીયું પણ સાથે દેખાવાથી, બદમાશોનું મંડળ આજે મસલત કરવા મળ્યું છે. મંડળનો સેક્રેટરી નરાધમ, કાચી ઉમ્મરના બીનઅનુભવી યુવાનોને મંડળના સભ્યો (મેમ્બરો) બનાવવાની દરખાસ્ત કરે છે. દરખાસ્ત પસાર થાય છે, એટલામાં નરાધમ ચંદ્રકાન્તને મેમ્બર બનાવવા લાડુને સૂચના કરે છે. આવા બદમાશોની સોગતમાં ફરતો લાડુ તત્કાળજ બીડું ઝડપે છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનું મકાન.

આજે ચંદ્રકાંતની વર્ષગાંઠ છે, છતાં સરસ્વતિ આનંદને બદલે શોકસાગરમાં ડુબેલી દેખાય છે, લગ્ન પછી જ્યારથી સરસ્વતિ સાસરે રહેવા આવી છે, ત્યારથી પતિનું સુખ શું, કપતિ જીવનનો દહાવો શું, એ જીવનની મીઠાશ શું, એનો લેશ પણ અનુભવ એને થયો નથી. કારણ ? કણબાળી સાસુ અને અદેખી નણંદ ! કુપંપ અને કલેશથી કંકળેલો વેણીલાલ, સરસ્વતિને આંસુ ભીની આંખે આવનાં જોઈ છુપાય છે અસૂયા અને નવલ આજે પણ ચંદ્રકાંતને ઉશ્કેરવાનીજ બાજી ખેલી રહ્યા છે; પણ ચંદ્રકાંત તો “ ધરમાં હાંડણા હોય તે તો ખખડે ” વડીલોએ તો પોતાના અંતઃકરણ સદા ઉદાર રાખતાં જોઈએ ” એવું એવું બોલી રહ્યો છે. જ્યંતના ઉપદેશથી એ ડાહ્યો થઈ ગયો છે, એની એમને શી કલ્પના હોય ? પતિ આજે પોતાનો થયો એમ સમજી સરસ્વતિ સ્વભાવિકજ મલકાય છે. નવલ જોઈ જાય છે ! થઈ ચુક્યું ! અદેખાની આગમાં બાબીને જન્મજાર રડાવવાની પ્રતિજ્ઞા નવલ લે છે. કંઠાળેલો ચંદુ ચાલ્યો જાય છે. બાંધેલો ખાર બાંધપર નીકળે છે ! એટલામાં વેણીલાલ જાહેર થઈ સરસ્વતિપર વિશેષ અત્યાચાર થતો અટકાવે છે. અસૂયા અને નવલને શીટકાર આપી ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—રસ્તો.

નિશાળેથી છુટી ગંગા ઘેર જવા નીકળે છે. રસ્તેમાં લાલુ ગંગાને એકલી જોઈ લટુજ બને છે. ગંગાને રોડી રાખવા પ્રયત્ન કરે છે અચાનક ચંદ્રકાંતની વર્ષગાંઠ હોતાથી તેને મુશ્કેલી પડી આપવા નીકળેલો જ્યંત ત્યાં આવી ચડે છે. ગંગા પોતાને ઘેર સજામત જવા દેશ જ્યંતને સજ્જન ગણી એની સ્લામ માંગે છે. ચાર આંખો મગતાં હલ્કના તાર કંપી ઉઠે છે જ્યંત લાલુને વાતોમાં રોડી રાખે છે, એટલામાં ગંગા ચાલી જાય છે લાલુ એની પાછળ જવા તૈયાર થાય છે. જ્યંત રોકે છે. લાલુ તકરાર કરવા તૈયાર થાય છે. જ્યંત ચાલ્યો જાય છે. જ્યંતપર આપમાનનો બદલો લેવા લાલુ નિશ્ચય કરે છે. ભાં નરાધમ આવે છે. લાલુ પાસેથી પચીસ હજાર રૂપિયા રોકડા લઈ ગંગા એને પરજીવવાનો ધરાદો જાહેર કરે છે. લાલુ અને નરાધમ વચ્ચે સાદુ નક્કી થાય છે.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—વેણીલાલના ઘરનું દિવાનખાતું.

બૂતમાં રહી પ્રવેશો રૂઝાણ શોધવા સરસ્વતિ આવે છે. ચંદુનું આવી અચાનક યુગ્મન લેવું. પરણ્યા પછી દુઃખિતો પ્રથમજ પ્રેમ ભર્યો મેળાપ ! મુઆરખાદી આપવા આવેલો જ્યંત પોતાના ઉપદેશનું આવું શુભ પરીણામ આવેલું જોગ ખુશી થાય છે. બાદ સરસ્વતિનું જવું. ચંદુની વર્ષગાંઠ હોવાથી જમવા નોતરેલા પ્રીતમલાલ. ભોગી-લાલ, તથા લાલુનું આવવું. ચંદ્રકાંત સર્વને આવકાર આપે છે. અંગ્રેજ એડીકેટ પછવાડે ઘસડાતો લાલુ ફજેત થાય છે. વેણીલાલનું આવવું. પ્રીતમલાલ ચંદ્રકાંતને વીંટી ભેટ આપે છે. અને “ચંદુને શી ભેટ આપવાનો વિચાર રાખ્યો છે” એવો પ્રશ્ન વેણીલાલને કરે છે. ઘરના નિલના કલેશથી કંટાળેલો વેણીલાલ ચંદ્રકાંત અને સરસ્વતિનું જીવન સુખી થાય એવા હેતુથી એમને જુદું ઘર માંડી આપવાનો ઇરાદો જાહેર કરે છે. બધા વિસ્મય થાય છે.

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ—ચંદ્રમહાલના બગીચાનો એક ભાગ.

વેણીલાલના માહાલક્ષ્મિપરના “ચંદ્રમહાલ” નામના બગીચામાં ચંદ્રકાંત આજે રહેવા આવ્યો છે; ત્યાં શાણો અને ચતુર જ્યંત એ ચંદ્રકાંતના અન્ય સર્વ મિત્રો નિબાલસ છે યા સ્વર્થિ, એ જાણી એનું કાંઈ પણ રીતે અશુભ ન થાય એવા હેતુથી કૃષ્ણાશંકરના પેટની વાત કઢાવવા પ્રયાસ કરી રહ્યો છે, ત્યાં લાલુ આવે છે. જ્યંતને મોરના પીંછામાં ટાંગેલો માંત્રો, કૃષ્ણાશંકર તથા લાલુ ચંદ્રકાંતને દારૂડીયો, જુગારી, રંડીયાજ ઇત્યાદી બનાવી પોતાના ખીસા તર કરવાનું કહે છે. બાદ જ્ઞાતિભેદ વિષે પરસ્પર ચર્ચા? ચર્ચા દરમ્યાન જ્યંત મુખે બનાવે છે એવો વહેમ કૃષ્ણાશંકરને પડે છે, તેથી ચંદ્રકાંતના સંબંધમાં પણ પોતે મુખે કાં ન બન્યો હોય એવી શંકા ઉઠતાં, જ્યંત ચંદ્રકાંત પાસે એ સંબંધી ખુલાસો કરે તે પહેલાંજ જ્યંતને બદનામ કરી એનું ઘસણ કાઢી નાખવાની યુક્તિ રચે છે. મુખે લાલુને પોતાનું હથીમાર બનાવે છે લાલુને હાથે, જ્યંતને નામે. સરસ્વતિપર પ્રેમ પત્રિકા લખાવી મોકલે છે.

૭ પ્રવેશ છઠા.

સ્થળ—ચંદ્રમહાલનો થોડો ત્યાગ તથા બગીચો.

સાસુ અને નણુંદના ત્રાસથી છુટેલી અને પતિની મીઠી ગોદમાં આજે ભરાયેલી સરસ્વતિના આનંદોદગાર ચંદ્રકાંત સરસ્વતિ અને જયંતનો નિર્દોષ હાસ્યવિનોદ ! ત્યાં જયંત કર્ણભાંડકર અને લાલુ વિષે ઇશારા કરવા જાય છે પણ એટલામાં કર્ણભાંડકરે લાલુના હાથે જયંતને નામે લખાવેલો પત્ર પોસ્ટવળે આપી જાય છે. પત્ર વાંચતાજ સરસ્વતિના હોસ ઉડી જાય છે. સરસ્વતિના હાથમાંથી મરી પડેલો એ કાગળ ચંદ્રકાંત ઉપાડી વાંચે છે, થઈ ચુક્યું ? ચંદ્રકાંત જયંતનું કંઈ પણ ન સાંભળતાં એનું ખુન કરવા તૈયાર થાય છે, સરસ્વતિ વચ્ચે પડતાં એને પણ મારી નાંખવાની ધમકી આપી મારફાડ કરે છે, ત્યાં દીકરાને મળવા વેણીલાલ તેજ વખતે આવી ચઢે છે, મારફાડનું કારણ પૂછતાં ચંદ્રકાંત વેણીલાલને પેલો પત્ર આપે છે, એ પણ ક્ષણવાર સ્તબ્ધ બની જાય છે, આખરે જયંતને એની પાસે એનાજ હસ્તાક્ષરે લખેલો કાઠ કાગળ પત્ર દોય તો તે આપવા કહે છે. અક્ષરો સરખાવતાં પેલો કાગળ બનાવડી છે એવા અનુમાન ઉપર વેણીલાલ આવે છે અને જયંતને નિર્દોષ જાહેર કરે છે, હવે ચંદ્રકાંતનો મિળન હાથ રહેતો નથી. પિતા પૂત્ર વચ્ચે બહુ તકરાર થાય છે. અંતમાં જે સરસ્વતિ ચંદ્રકાંતની સાથે રહેશે તો એ એને દુઃખ દેશે એમ વિચારી સરસ્વતિને પોતાને ત્યાં આવી રહેવા કહે છે. પતિ પરાયણ સરસ્વતિ પતિના ચરણમાંજ મરવાનું વંચારે પપ્પ દે છે, છતાં ચંદ્રકાંતના હૃદયમાં પેડેલો ઓડ-મનો કીડા દુર થતો નથી. વેણીલાલના દેખાનાંજ પાછો સરસ્વતિપર હુમલો કરવા જાય છે. પણ આખરે વેણીલાલના ક્રોધથી ડરી દેખાઈ જાય છે. વેણીલાલ જયંતને પોતાની સાથે લઈ જાય છે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થાન—નરાધમનું મકાન.

લાલુ જેવા એક મૂખ બામટા સાથે પોતાને ન પરણવા જંગા નરાધમને વિનવે છે, ત્યાં લાલુ આવે છે, લાલુનો સત્કાર કરવા નરાધમ જંગાને ફરમાવે છે. તથા ગોદાવરી લાલુનો તિરસ્કાર કરે છે. નરાધમ જેલ તોડી નાસી છુટેલો એક બદમાશ છે: તેથી તેને પકડવા પોલીસ એના ઘરપર દરારો પાડે છે. ગઝરાટમાં નરાધમ નાસી જાય છે. ગંગા બીજી બાબુથી છટકી જાય છે એટલામાં જમવા નોતરેલા કર્ણાશંકર તથા જડુદિ પ્રવેશ કરે છે, પોલીસને જોઈ તેઓ પણ ભાગી જાય છે, કામાંધ લાલુ ગંગાને ભેટવા જતાં પીળી પાઘડીવાળાને ભેટી ફોજેત થાય છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનું ઘર.

નરાધમના ઘરમાં લાલુ, કર્ણાશંકર અને જડુદિને બહાર પડતાં વેણીલાલ જોઈ ગયેલો હોવાથી જ્યંતને તે વિષે ઘટની તપાસ કરવાનું કહે છે. દરમ્યાન નવલ સાસરે રહેતી ન હોવાથી એના વરનો આવેલો કાગળ અસુધા વેણીલાલને આપે છે. નવલની સાસરે જવાની નાખુશી, વેણીલાલને સખ્ત દપકો. અસુધા નવલનો પક્ષ કરી એને સાસરે ન જવા દેતાં પોતાની પાસેજ રાખે છે. કડંશા સ્ત્રી મળવાથી વેણીલાલનો અંતાપ. જ્યંતનો દિવાસો. બાદ જનું વેણીલાલ તથા જ્યંતનું ! અહીં કામ પ્રસંગે લાલુ વેણીલાલને રળા આવે છે, વેણીલાલ બહાર ન કળી જવાથી મળી શકતો નથી. એવામાં નવલ આવે છે. નવલ લાલુ પાસેથી સરસ્વતિને લોહીના આંસુએ રડાવવાનું વચન લે છે. લાલુ નવલને ધી યંગ જલડસ એસોસીએશનની એક સભ્યા (મેમ્બર) બનાવવા લાઇ જાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—ધી યંગ બસ્ટસ એસોસીએશનનું મકાન.

ગોદાવરીથી જાનો નરાધમ ગંગાના લગ્ન લાલુ સાથે કરી નાંખવા ગંગાને અહીં ઉપાડી લાવે છે. કારણ કે આજે આ મંડળનો વાર્ષિક દિવસ ઉજવવાનો હોવાથી સાથે સાથે ગંગાના પણ લગ્ન લાજ થઇ જાય તો પછી ગોદાવરીનું કશું ન આવે. નરાધમ ગંગાને ખરી વાત જણાવે છે. ગંગાનો મજરાટ! લાલુ આવી ગંગાને વિનવે છે. ગંગા પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ રહે છે. એટલામાં નોતરેલા ચંદુનો આવવાનો વખત થયો હોવાથી ગંગાને જરા પણ ગડબડ ન કરવા ધમકી આપી એક ખુણામાં બેસાડવામાં આવે છે. નવલ પૂર ઠેરામાં પ્રવેશ કરે છે. ચંદ્રકાન્ત અને નવલ બંને આ મંડળના મેમ્બર થવાના હોવાથી, પરસ્પર એક બીજાની શરમ છુંટે. અને તેઓ બંને બેઠકક રીતે અન્ય સભ્યો સાથે છૂટથી બેળાય એવા હેતુથી જડબુદ્ધિ એક નાનો પ્રોગ્રામ ધડી કાઢે છે, અને તે પ્રમાણે અમલ કરવા, નવલને સૂચના આપવા પોતાની સાથે બીજા ઓરડામાં લઇ જાય છે. સરસ્વતીપર વેર લેવાની ધુનમાં, જડબુદ્ધિ જે કંઇપણ કહે તે પ્રમાણે હિંમતથી કરવા નવલ કમુચ થાય છે, બાદ ચંદ્રકાન્તને કંઈકાંચકર તેડી લાવે છે, જે પ્રોગ્રામ નવલને સમજાવવામાં આવ્યો તે રીતે કંઈકાંચકર કંઇજ જાણુનો નથી. બાદ દારૂની પ્યાલીઓ હાજર થાય છે. ચંદ્રકાન્ત દારૂ બેઇ મજરાય છે. કંઈકાંચકર અને લાલુ, દુઃખી હૃદયને દારૂ દિવાસારૂ છે. એવી દલીલ કરી દારૂ પીવાનો આગ્રહ કરે છે. ઝેરી પણ બોળો ચંદ્રકાન્ત પોતાને ખરેખર દુઃખી માની દારૂનો સ્વિકાર કરે છે. બાદ નાચરંગ શરૂ થાય છે. ચંદ્રકાન્ત દારૂ પીતોજ જાય છે, માણું બંધ થતાં લાન ભૂલતો જતો ચંદ્રકાન્ત ફરીથી માણું સાંભળવા ઇચ્છા જાહેર કરે છે. લેડી મેમ્બર તરીકે, મોંઢાપર ભુરખો નાંખી નવલ માણું જાય છે એના હલકથી મોહ પામી, ચંદ્રકાન્ત નવલનો ભુરખો દુર કરી એક ચુંબન લઇ લે છે. તત્કાળજ “ભૂલનો ભોગ” થઇ પડેલા ચંદુને સમજાય છે કે જેને એણે ચુંબન કર્યું તે બીજા કોઇજ નહિ પણ નવલ એની બહેન છે. નીસા ઉત્તરી પથારીપનો પ્રવાહ આણું થાય છે, ચંદ્રકાન્ત નવલ પસેથી આ મકાનમાં ફરી રીતે આવી એનો ખુલાસો માગે છે. લાલુ કંઈકાં-

સંકરનું નામ આપવા નવલને ઇચ્છારથી કહે છે. કચ્છાશંકરની કચ્છામાં, ચંદ્રકાન્તના સખ વચન પ્રહારથી કચ્છાશંકરનું દિલ સંસારપરથી ઉડી જાય છે. પેટને માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા તેના પરતાવો થાય છે. કચ્છાશંકર સર્વને બહાર લઇ જવા તૈયાર થાય છે. ત્યાં નરાધમ અટકાવે છે, અને ખુન કરવાની ધમકી આપે છે. એટલામાં ગોદાવરી નરાધમનીજ ભરેલી પીસ્તોલ સાથે ગંગાને શોધવા આવી ચડે છે. ગંગા દોડતી મમાને વળગી પડે છે. ગોદાવરી પીસ્તોલની મદદથી સર્વને મકાનની બહાર લઇ જાય છે.

પ્રવેશ ચોથો.

૨૪૭—ચંદ્રમહાલનો એક ભાગ.

શોકસાગરમાં ડુબેલી સરસ્વતિ ! ત્યાં પોતાના કર્મથી પરતાવે કચ્છાશંકર, સત્ય ખૂલાસો કરી, સરસ્વતિને ન્યામ આપવા આવે છે. ચંદ્રકાન્ત પ્રથમ તો કચ્છાશંકરનું કંઈ પણ સાંભળવા તિરસ્કાર સંદિત ના પાડે છે. પણ કચ્છાશંકરની આજીજીથી એને સાંભળવા ઉત્સુક અને છે. કચ્છાશંકર લાલુના હાથે જયંતને નામે લખાયલા પત્રના બેદનો રફાટ કરે છે. વિખુટા હૃદયોનું ફરી સંમેલન ! બાદ દંપતિને આર્શિવાદ આપી કચ્છાશંકર તીર્થયાત્રા કરવા ચાલ્યો જાય છે.

પ્રવેશ પાંચમો.

૨૪૭—વેણીલાલના મકાનનો એક ભાગ.

જે દિવસે અને જે સમયે, ચંદ્રકાન્ત, ગંગા, ગોદાવરી ઇલાદિ મંડળના મકાનમાંથી સહિસલામત બહાર પડ્યા, તેજ દિવસે, તેજ વખતે સીનેમામાંથી જયંત તેજ રસ્તે ઘેર જનો હતો, ચંદ્રકાન્ત તો ચાલ્યો ગયો હતો પણ નરાધમના ત્રાસથી બચવા આ બંને મા દીકરી મહારાટમાં આમતેમ જોતા ચાલ્યા જતા હતા, ત્યાં જયંતની નજર એમનાપર પડી, અને મહારાટનું કારણ પૂછ્યું. સત્ય ખૂલાસો મળતાં, એમને પોતાની સાથે તેડી વેણીલાલ પાસે લઇ આવે છે. તેમની વાત સાંભળી દુઃખી અનાથ એ મા દીકરીને વેણીલાલ પોતાના ઘરમાંજ આશ્રય આપે છે. હવે ગંગા અને જયંત એકાંતમાં મળી જાય છે. કિવસોના કેદ કરી રાખેલા હૃદયના ઉભય વડી નીકળે છે. બંને પરસ્પર ભેટ કરવા કલુષ થાય છે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—વેણીલાલનું મકાન અને બગીચો.

વેણીલાલ ગંગા પાસેથી નવલ તથા ચંદ્રકાંતના સંબંધમાં મંડળમાં બનેલા બનાવ વિષે ખૂબસો સાંભળી અતિ ગુસ્સે થાય છે. તત્કાળ જ નવલને તો સાસરે વળાવી દે છે. ચંદ્રકાંત તથા સરસ્વતિને પોતાને ત્યાં બોલાવે છે. તેઓ આવે છે ત્યાં ગંગા અને ગોદાવરી ચંદ્રકાંતની નજરે પડે એવી ગોડવણુ વેણીલાલ કરે છે. મા દીકરીને ત્યાં જોતાં જ ચંદ્રકાંત ચમકે છે. વેણીલાલના પરોક્ષ કટાક્ષથી ચંદ્રકાંતનું દિલ ચીરાઈ જાય છે. તેજ પળે એનું હૃદય માન મત્સર રહીત નિર્ભય બની જાય છે. પૂર્વ સંસ્કાર ફરી સ્ફૂરી નીકળે છે. ચંદ્રકાંતનું હૃદય કરેલા કર્મ બદલ શિક્ષા સહન કરવા નિડર બને છે; અને થયેલી “ભૂલનો ભોગ” બની પોતાનું આત્મ બળિદાન કરવા પ્રતિજ્ઞા લે છે. વેણીલાલ એને પોતાના વારસા હિસ્સામાંથી બાતલ કરી એક પાઈ પણ લીધા વિના પોતાનું ઘર છોડી ચાલ્યા જવા ફરમાવે છે. સરસ્વતિ ચંદ્રકાંતની સાથે જવા આજ્ઞા માંગે છે. કેટલીક આનાકાની પછી વેણીલાલ રજા આપે છે. સરસ્વતિ ઘર છોડી જવા પહેલાં વેણીલાલને પગે લાગી આશ્વસની માયના કરે છે. વેણીલાલ સરસ્વતિને આશિર્વાદ આપે છે. પણ “ચંદુ જ્યારે મારા આશીર્વાદનો આધકારી થશે ત્યારે જ એ વચનો મારા મૂખવાટે બહાર આવશે.” એ વેણીલાલના શબ્દો સાંભળત જ ચંદુ કપાળ ફૂટે છે; અને પ્રતિજ્ઞા કરી ચાલ્યો જાય છે કે “જો જીવનો રહ્યો તો જરૂર હું તમારા આશિર્વાદ ગેળવીશ.”

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ—નરાધમનું એકાંત મકાન.

ધી ધંત બહડસ એસેસીએચનના મકાનમાં છેલ્લો બનાવ બન્યા પછી વેણીલાલે પોલીસને ચેતાવી મંડળને છીન લિન કરી નાંખ્યું છે, અને એનું નામનિશાન પણ નાબુદ કર્યું છે. જડબુદ્ધિ પોલીસના હાથમાં સપડાઈ પાંચ વરસ ઠોકાઈ ગયો છે. નરાધમ છટકી અહીં ભરાયો છે; અને સર્વ સત્યાનાશીનું મૂળ ગંગા અને ગોદાવરીને માની તેમના પર વેર લેવા તકલી રહ્યો છે. લાલુ નરાધમને મળવા આવે છે.

નરાધમ હવે મુંબઈ છોડી ધાડ પાંડવાનાં નવા ધંધામાં પોતાના કીસ્મત અજમાવવાનો ઇરાદો જાહેર કરે છે. ત્યાં છૂપી રીતે લાલુને મળવા નવત્ર આવે છે; અને પોતે પોતાના ધણીની સાથે મુસાફરીએ જવાની છે તે જાહેર કરે છે, એ સંબંધમાં પોતે કંઈ નવી ગોઠવણના વિચારમાં છે એવું કહી નવલને દિલાસો આપી લાલુ એને રવાના કરે છે. જ્યંત હવે મંગાને પરણી ગયો તે લાલુથી ન સાંખી શકાવાથી. જ્યંત પર વેર વાળવા. મંગાને ઉઠાવી જવા, વેણીલાલને મોકાને જવા નરાધમ સાથે તૈયાર થાય છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનો બંગલો તથા બગીચો.

વેણીલાલ પાસે જ્યંત, ચંદુ પાસે જમ્મ અને કંઈ સ્હાય કરવાની રજા માગે છે. ચંદુને અણીનેજ વખતે સ્હાય આપવાનું કહી વેણીલાલ એને રજા આપે છે. જ્યંત અને મંગાનો હારથ વિનોદ ! ત્યાં નરાધમ અને લાલુ આવે છે. નરાધમ છૂપાય છે. જ્યંત અને મંગા લાલુને ખનાવે છે. લાલુ આવ્યો છે તેની ખબર વેણીલાલને આપવા જ્યંત જમ્ય છે. લાજ જોઈ નરાધમ મંગાને ઉઠાવી જવા તૈયાર થાય છે. મંગા નરાધમને જોઈ, ગભરાઈ ચીસ પાડે છે, અને એશુક થાય છે. ગોદાવરી મંગાની ચીસ માંભળી આવે છે. નરાધમ ગોદાવરીની છાતિમાં છરો મારી વેરની આમ બુઝાવે છે. એટલામાં જ્યંત અને વેણીલાલને આવતા જોઈ લાલુ અને નરાધમ નાસી જાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—જંગલમાં એક ઝુપડી.

નિઃસહાય અને સાધનહીન છતાં પણ ચંદ્રકાંત કંગાલ જીવન ગુજારતાં, “કર્તવ્ય એજ જીવન છે.” એવું નિશ્ચય પૂર્વક સમજી જાય છે. આજે ગુજરાતમાં ચોગરદમ દુષ્કાળ પ્રસરી રહ્યો છે. દુષ્કાળીયાઓને સ્હાય આપવા, ચંદ્રકાંત શેડીયાઓને ઘેર ઘેર ફરી, પેસાનું ઉધરાણું કરી, તેમને કમોતે મરતા બચાવી એમની આશિષ મેળવી રહ્યો છે. જ્યંત પણ એજ પ્રદેશમાં આવી, શ્રીમાન શેઠ તરફ પોતાને જાહેર કરી, ચંદ્રકાંતની આ હિંમતો ઉપર ખારીક દેખરેખ રાખી રહ્યો છે. આજે ચંદુ એજ શ્રીમાન શેઠ (જ્યંત) ને ત્યાં ઉધરાણું મારે ગયો છે. ત્યાં દુષ્કાળીયાઓ આવી સરસ્વતિપર કુંભલો કરવાની તૈયારી કરે છે. એટલામાં ચંદ્રકાંત આવી લાગે છે.

અને ધીંગાલું ન કરવા એમને ઉપદેશ આપે છે. દુકાળીયા ખાવાનું માગે છે. ખોરાક માટે તપાસ કરવા ચંદ્રકાંત ઝુંપડીમાં જાય છે; એટલામાં મુક્તિફોજના માણસો આવી. દુકાળીયાઓને ખાવા આપવાનું કહી, પોતાની સાથે આવવા લલચાવે છે. ચંદુ આવી એમને અટકાવે છે. ત્યાં ચંદ્રકાંત અને મુક્તિફોજના અધિકારી વચ્ચે સમાજ કર્તાવ્ય વિષે વાદવિવાદ થાય છે. એટલામાં ભૂખ્યા દુકાળીયાઓની ધીરજ ખૂટી જાય છે, અને મુક્તિફોજના માણસો સાથે ધર્મોત્તર કરવાનું કષ્ટ કરી ચાલી જવા તયાર થાય છે, ચંદ્રકાંત નિરાશ થાય છે. ત્યાં જયંત શ્રીમાન શેઠના વેપમાં આવી, દુકાળીયાઓ વચ્ચે ખોરાક વહેંચી આપી, ચંદુને સાંત્વન આપે છે, બાદ મુક્તિફોજનો અધિકારી “ તમારા હિંદુ ધર્મના ઉચ્ચ આદર્શો વ્યવહારે બન વવાનો સમય હવે આવ્યો છે ” એવું ગુઢ સૂચન કરી ચાલ્યો જાય છે. મુક્તિફોજના અધિકારી સાથની વાતચિત દરમ્યાન આત્મ અનાથ ગરીબ મનુષ્યોને માટે “ મુક્તિફોજ ” જેવી એક આદર્શ સંસ્થા સ્થાપના કરવાનો સંકલ્પ ચંદ્રકાંતે કરેલો તે છૂપાઈ ઉમેલો જયંત કળી ગયો હતો. ચંદ્રકાંતને જો આવી સંસ્થા ઉભી કરવીજ હોય તો તેમ કરવામાં એને જે સહાય જોઈએ તે આપવા-અપાવવાનો પોતાનો ધરદો જયંત જાહેર કરે છે. ચંદ્રકાંતનો સંતોષ ! યોજના ઘડવા સર્વનું ઝુંપડીમાં જવું.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—જંગલ.

ગોદાવરીનું ખૂન કરી પોલીસથી છુપાતો નરાધમ હવે જંગલમાં ધાડ પાડી મુસાફરોને લુટે છે, ગોદાવરીના ખૂનનો શક પોલીસને પોતાના ઉપર છે એવું માની બેઠેલો લાલુ નવલને સાથે લઈ મોટો-રમાં નહાસ્તો અહિં આવી ચઢે છે. નરાધમ લાલુને હુંડી લે છે. નવલને હુંટવા જાય છે ત્યાં નવલ નરાધમની કમરે લટકતી કટાર ખેંચી લઈ નરાધમને ભેટી છે. નરાધમ નવલને પીસ્તોલ મારી બેભાન કરે છે, બાદ પોતે પથ્થુ મરી જાય છે. મકરાટમાં લાલુ નહાસી જાય છે.

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ—એક ધર્મશાળા.

શ્રીમાન શેઠના વેપમાં જયંત મંડા સાથે બાંધ ધર્મશાળામાં આવી રહ્યા છે. ત્યાં નવલનું ખૂન થવાથી મકરાટમાં નહાસ્તો લાલુ

અહીં આવી ભરાય છે. જ્યંત અને ગંગા અહીં વાતો કરતા આવે છે. “સ્વાશ્રય સદન” નામનો ઉદ્યોગ આશ્રમ સ્થાપિત થઇ ચૂક્યો છે. સેંકડો અનાથ મનુષ્યો એ આશ્રમમાં આશ્રય મેળવી ઉદ્યોગ ધધિા શીખી, પોતાના જીવન નિર્વાહનો માર્ગ ખુલ્લો કરી રહ્યા છે. હજારોના આશિર્વાર આજે ચંદુ મેળવી રહ્યો છે. એ સર્વ પ્રતાપ શ્રીમાન શેઠ જ્યંતનાજ છે. આ આશ્રમ સમંધી વાતચિત ગંગા અને જ્યંત કરી રહ્યા છે ત્યાં લાલુની નજર એમના ઉપર પડતાં એ ગભરાય છે, અને ગભરાટમાંજ એમની સમક્ષ જાહેર થાય છે. લાલુ પોતાને ચોલીસને હવાલે ન કરવા જ્યંતને વિનંતી કરે છે. જ્યંત લાલુના ફેશનેબલપણા માટે તિરસ્કાર દર્શાવી બે હિત વચનો સંભળાવે છે. હવેજ લાલુની શુદ્ધિ ઠેકાણે આવે છે. મારી માગતાં બંને ખુશી થઇ એને આશ્રય આપે છે.

પ્રવેશ છઠો.

સ્થળ—ચંદ્રકાંતનું નિવાસસ્થાન અને “સ્વાશ્રય સદન”

ચંદુ વાસીદુ વાળનો અને સરસ્વતિ ધંટી દળતી નજરે પડે છે ત્યાં લાલુ શુદ્ધ ગુજરાતી વેષમાં “વેણીલાલ આશ્રમ જોવા આવે છે એવી ખબર ચંદુને આપના આવે છે. લાલુને સુધરી ગયો જોઇ ચંદ્રકાંત સંતોષ જાહેર કરે છે. ત્યાં વેણીલાલ, જ્યંત અને ગંગા આવે છે. ચંદ્રકાંતની પ્રવૃત્તિ જોઇ વેણીલાલ સંતોષપૂર્ણ હૃદયે એને અંતઃકરુણા આશીર્વાદ આપે છે. ચંદ્રકાંત અને જ્યંત નિખાલસ ભાવથી એક બીજાને મળે છે. ત્યાં જ્યંત “તારા સહવાસે હું મારા દેહનું કલ્યાણ કરીશ” એવા વચનો ચંદ્રકાંતને કહે છે. એ શબ્દો મિલનતાંજ દુનિયાના પ્રપંચથી કંટાળેલા વેણીલાલને તિવ્ર વૈરાગ્ય હિત્તમ થાય છે. અને ચંદ્રકાંતને પેતાને ત્યાં આવી સર્વ વહીવટ સંભાળી લેવાનું કહે છે ચંદ્રકાંત હવે માન, મરતમો, વગવ યા લક્ષ્મિનો લાલચુ નથી રહ્યો. પોતાનો આ આશ્રમ તજી એ ક્યાં પણ જવા નથી ઇચ્છતો ! આખરે વેણીલાલ પોતાની સર્વ મીલકત, ચંદ્રકાંતની ઇચ્છાથી એ આશ્રમને આપી દઈ વાનપ્રસ્થ થાય છે. જ્યંત અને ગંગા પણ એ આશ્રમમાંજ રહી સેવામંત્ર સ્વિકારે છે. લાલુ પણ સેવા ધર્મનો અંગિકાર કરે છે. ત્યાં કરુણાશંકર બાસ તિથિ સ્થળોમાં ફરતો આવી ચડે છે, અને સર્વને આશિષ આપે છે. ઇતિ.

ભૂલનો ભોગ.

નાટકનાં ગાયનો.

સ્તુતિ.

૧

બાળાઓ—હે વિશ્વંભર દીન બંધુ દુઃખ હર
આર્યોનો ઉદ્ધર, હીંદ તણો ભય હર—હે વિશ્વંભર,
માયું જોડી દ્વયકર, વિનતિ દુઃખ ધર;
સત્ય માર્ગ દર્શાવ.....
સત્ય પંથે જન વૃત્તિ વર્તીવ
અર્પો એટલું હે....રા....ધા....વર—હે વિશ્વંભર.

૨

બાળાઓ—આ અજબ ખેલ સંસાર,
શાણા સમજે મન સાર,
પ્રાણી માત્ર જગરંગ ભૂમીપર, પાત્ર બને કાણુવાર—આ
પુરુષ પ્રકૃતિ નાયક નાયિકા, સૂત્રધાર પ્રભુધાર,
માયા નદી યઈ નાચનાર,
જીવી નખરાં કરે હબર
દાનવ માનવ દેવ કૃષાવે,
વીરલા પામે પાર—આ.

નાચનારીઓ—મેરે સરપે ગાગરીયાંકા ભાર,

સાવરીયાં લે ઉતાર,

હાઈ હોગઇ હું મયતો બેઝાર બેઝાર—મેરે.

પનીયાં ભરત મોરી કમર લયક ગઇ,

ચલત ચલત ગામર સર ઢલ ગઈ,

કરત રહી હું પુકાર

મયહું નારી, બોલી બિચારી,

હાય દીજે મોરાર—સાંવરીયાં.

વેણીલાલ—કુળ મર્યાદ ગહન,

બૂપણુ કુળનું સ્વજન.

ચદી હુલ કરે મન પ્રાણ,

તોયે પ્યારા પરજન—કુળ.

દ્વેષે કલેશે સળગે જગત,

જવાલા પ્રસરી ધર ધર,

ચુઠ તત્વ પારી દૃઢ્ય,

ચલત કરી ઠાર સજન—કુળ.

(૧૭)

૫

સરસ્વતિ—પતિ સુખનો નહીં આ ભવે વારો,
અધમ આ આર્ય તણે સંસાર ખારો—પતિ
વહુ બિચારી કરે વૈતરાં, અપજયનો શીર ભારો,
સાસુ નણુદી ખુબ સતાવે, હાય દુઃખી જન્મારો—અધમ.
સતિ વિરૂદ્ધ પતિ ઉરકેરી, કરતી અધમાચારો
દંપતિ સુખમાં ભેદ પડાવે, સહેવાં કષ્ટ હજારો—અધમ.

૬

મંગા—મણુના જતી મોળી ખાળા,
બરમાવે તુજસમ ભામટા જગમાંય;
વાટડી જોતાં હડકાયા થઈ, વાટે ઘાટે છુપાય,
છુટી મળતાં છોકરીઓને પુઠે પુઠે ધાય,
કરે ઈશારો આંખડી કેરો, લાજ ધરે ન જરાય—તુજ.
ખોંખારો મારી ખચ્ચર એં, ધ્યાન ખેંચતા ત્યાંય,
હસી હસાવી અરે ફસાવે જીવન ત્યાં ધુળ થાય,
એના નર પશુઓના શીરે, વરસો શ્રાપ સદાય—તુજ.

૭

સરસ્વતિ—પ્રેમનાં મંદીર મારાં સુનાં હો પ્રાણ પીયુ,
પ્રેમનાં મંદીર મારાં સુનાં—ટેક.
સુનાં આવાસમાં સ્વેદે પધરાળ્યાં, ધગલાં આ પાવક પીયુનક

પ્રકટાવ્યા અંતર ઉડાણે શ્રદ્ધાદિપ, જપતી રહી જપ પ્રજ્ઞના—
અંદ્રકાન્ત—તપસો આ લાલ સૂર્ય,

શોષે વારીને કરતો જળાશયો સુનાં,
મૂચળધારેથી વર્ષાવી અંતમાં; રંજન કરે મન સહુના,
હો પ્રાણ સખી મહાલીશું, આવ ધરી ધરી દુના—પ્રેમનાં.

૮

લાલુ—વાગ્યાં હોય તે જાણે હો કામખાણ વાગ્યાં હોય તે જાણે,
જોલા લંગોટીયા શું પીછાણે—હો કામ.

અલાઉદ્દીનને લાગ્યા, પૃથુરાજને લાગ્યાં,

ઠંડા થયારે મસાણે

કરણુધેલાને પાટણુમાંહે લાગ્યાં,

મેં વાંચ્યું ઇતિહાસ પાને—હો કામ.

વાંઢો લાલજી ફકડ વિલાસી, નયનોનાં ખાણુ મારી જાણે,
ભોળી ડાઘ ભેંસખાઈ ખાટી ઉઠે ત્યાં;

નાક ધસી નાંખવું તે ટાણે—હો કામ.

૯

સરસ્વતિ—ગોલે મીઠડી ઢાયલ રૂડું ટહુકારી,

આવે સજની પીયા અહીં પ્યારે

પુલ મન કરનારી રીઝાતું પ્રાણુ—ગોલ.

રંજની મઈ કાળી ટળી હવે

હર કમજ ખીસતું રવિ ઉદયે

પ્રીય વધાવી કા તું ન લે દહાણુ—ગોલ.

નરાધમ—ઐ દુનિયાંમાં હતમ પીવો ચરાખ,
 બલેને ચાણાંઓ કહેતા ઐ ખાનાં ખરાખ,
 સંગત ઐની પ્યારી, રંગત ઐની ન્યારી,
 દીલદારી હુસીયારીતું, ઐ એક હથીયાર-દુનીયામાં,
 સુગાએછે શાને લોક ગમાર,
 દૂર રહે સ્વર્ગ આંગળ ચાર,
 એક નહીં પણ લેતાં શીખો પેગ ચાર ચાર
 દાના હોતો પીઓ સખ પીઓ ચરાખ ચરાખ-દુનીયાંમાં.

૧૧

ગંગા—હું દીકરી થઇને અવતરી હિંદુ સંસારમાં
 મુજ દીલને ના પીડશે બાપુ
 તમ સ્વાર્થે કરા બારમાં—હું
 સાખી.

પરવશ અમારી છે દયા, બાપુ જરા ઝાંખી જુઓ,
 તમ હાથથી ન્ય ઠેલશે ત્યાં, બાંધશે બાવી કુવો,
 તરથું કે કુચી મરથું તે જોવાનું ના તમને રહું,
 નિત માર મુંજો સહી અમે, આ શીર તમ મરણે ધર્યું,
 ના હીત કા હડે ધરે, અમ રંકના ઉદ્ધારમાં,
 દેખાડતા વ્યવહાર પણ દ્રષ્ટી વ્યાપારમાં—મુજ.

નવલ—પ્રીતી દાન દીધું ના લીધું કદાપી,
 બેટેના હયા પ્રમીના ચાંપી,
 સાર્થકતાથી આ તન પામી—પ્રીતી.

લાલુ—સાહેબ બડો હું મડમ તું છે ગોરી.
 બ્યુગલ બજવી લઈ હું ચીત ચોરી.

નવલ—રસીયા હું રસધેલી, વ્યાકુળ છું બનેલી
 રમાડો રાસ ખેલી, પ્રીતમ રસરેલી.

લાલુ—પુનમની રાતે જશું વરલી સંગાથે,
 બેસી ટેકસીમાં સાથે, ઇંજીશ હેટ પેરી સાથે.

નવલ—પ્રેમ પ્રતિમાં ચડી હું હાથે—પ્રીતી.

ગાનારીઓ—રાધે તું ગોરી ગોરી,
 તોરો મન બસ કીનો સાંવરને ચોરી—રાધે.
 ચાંદ હય ગોરા. હંસ હય ગોર, ગોરા ગોરસ તોરાડે,
 તું હય ગોરી ગોર બદનકી,

ક્યું સાંવરને ચીત ચોરા—રાધે.
 જમના કાલી, બંસી કાલી, કોયલ કાલી કાલીરે,
 મોહન કારો, મોહિ પ્યારો,
 પ્રીતકી રીત નીરાલી રે—રાધે.

૧૪

નવલ—મંચ ક્યસે બર પનીયારે પનઘટપે
 નટખટ બોલત ધુંધટ બોલત,
 નૈન નયાવે કનૈયારે પનઘટપે—મંચ ક્યસે.

સાખી.

ચંદ્રકાન્ત—ચાસે પનઘટપે હુએજખ, નયનના ધનરયામકા,
 હુંઠે લગે નાયને, દીવાના અમૃત જમકા,
 પનઘટસે કહાં તું ભાગતી, ફરીયાદસે હય કામ કયા,
 ઘટઘટમેં બાસી હય સદા, વો કાન ગોકુલગામકા,
 નવલ—લાજ ધરત નાહી, બદુ કરત વાહી,
 અંસીવાલા કનાઈ, કરત ફીરત કામનીયારે પનઘટપે. મંચક્યસે,

૧૫

સરસ્વતી—પ્રીતમ પીયુનો બેઠમ કમ દુર થાયે,
 હૃદયે બેઠું અમી ઝરણુ નિત્ય સુકાયે—પ્રીતમ.
 અચરણુ ચરણુ સહાય કર, હરી ન સહેવાય,
 બગતી હું જ્યમ પતંગ
 દીપક જ્યોતિ માંહે—પ્રીતમ.

૧૬

સાખી.

ગંગા—અનાથ બાળકી, સનાથ આજે થઈ,
 નીભાવજે સંગાય નાથ આંપ દીલ દઈ.
 પ્રાણુ અર્પ્યા તમ ચરણે પીયુ રાખજે સરણે
 લક્ષ્મીનો જમ વાસહો ભગવાનને ચરણે—પ્રાણુ.
 જયંત—તું મમદેવી ભગવતિ હું પુત્રરી આસ,
 રાખીય હૃદય મંદીરમાં, પુરણુ કરો પ્રણુ આય,
 ગંગા—સ્નાન કરશું સંગાય, સ્નેહનાં ઝરણુ—પ્રાણુ.

૧૭

વેણીલાલ-માયા વેણુનાદે, ઠાના દીવાના થઃએ,
 વીનાય પથે આલી, અંધા માર્ગ ક્રુષ્ણે,
 બુદ્ધિ જ્યા હરાયે:-માયા,
 યાવનનો મદ આકરો, આસા ભયો યુવાન,
 ભવ તરવા ઇચ્છા કરે, છાતી ખાંધી પહાણુ,
 લાગે કુખ, ટળે સુખ, મળે દુઃખ, કરે અર્થ સફર સંસાર,
 રંગ રાગે લાગી ખોયે, ખની ખનાર હાએ હાએ,
 ખાન, પાન, સાન, બાન, માન, બન.
 જતો એળે માનવ અવતાર,
 જેના નામ ઠામ ના નીશાન:-માયા.

૧૮

લાલુ-તારી પ્રેમ સરીતામાં પડવાદે, નહાવાદે કુખવાદે રે,
 નવલ-આ સરીતામાં સરીજતાંતો; નહી લાગશે વારા
 પાછળથી પસ્તાવું પડશે, હારી થશે ખુવાર-તારી.
 લાલુ-સાગર તરીને પાર ઉતરું, અથંગ છું તરનારો રે,
 તારા જવા ખખોચીયાને, તરી જતાં શી વાર રે,
 નવલ-શાન્ત નીર હંડા બહુ હોયે, છે કંઈ તેતું બાન,
 લાલુ-ડુખી મરતાં છેલ્લા શ્વાસે, ધરીય તારું ધ્યાન રે-તારી

૧૯

મંગા-તરસ્યા તમ દિહારના આ નયનો તલસે

ઈર્ષનીયાં દેખે-તરસ્યા

અનેસ સંદેશ પ્રભુ પ્યારા, મીઠડા વેણુ કંઈ કહેએ-તરસ્યા.
 નિર્ભાળ જાતિ નાર અમે, તમે પુરૂષ ચતુર સુખલુ
 પશુથી પણ બહાર અમ જીવન

સુધારએ પ્રિય પ્રભુ

જગતના ધન્યવાદ લેજો—તરસ્યા.

નથી આહના સમ દરજ્જાની, ઢાસી બની કડું સેવ
તન મન વચને થજો અમારા, અહુર્નિશ હો દેવ,

અમ શીર છત્ર થઈ રહેજો—તરસ્યા.

૨૦

લાલુ—બનીશ હું ગુજરાતી જેન્ટલ મેન બહુ બેસ,
પહેરી ધોતીયું, પાધડી, અંગરખુને બેશ
હું પટેલ થઈને ચાલીસ, ગોખલે બનીને મહાલીશ,
ફીરોજશા મહેતાના જેવા, થેલીઆ રાખીશ,

ગંગા—વા....વા, વા....વા, વા....વા, વા વા,

મુંડાવી નાખજો માથે, ફીરંગી જેવા કેશ—બનીશ
લાલુ—ચાન્તારામની ચાલીમાં જઈ, બાપણો આપીશ,
ઠાંગેસના કળ્યાનો, રઢીયો આપીશ,
ગાંધીજીના જેવો રૂંડો રેંટીયો રાખીશ,
રોજ સવારે ઉઠી રૂં બરૂચી હું કાંતીશ

ગંગા—વા...વા, વા....વા, વા...વા, વા વા,

ફેશનમાંથી ફરકી જઈ રાખજો દેશ તેવો વેશ—બનીશ

૨૧

અદ્રકાન્ત—સ્વાશ્રય અતિ હિત સારે,

વિષાદ તજ બારે,

બદલે હર ધડી પલ,

નિત રંગ હા સંબારે;—સ્વાશ્રય,

ઉદ્યાસ્ત આધિન,

સુર અસુર જગ ન્યારે,

કર્મ કર વિસારી દુઃખ,

ફળ હરી હસ્તે સદારે;—સ્વાશ્રય.

સમાપ્ત.

